

**Οργάνωση και λειτουργία της Δικαιοσύνης:
Ορισμένες προτάσεις για τον εκσυγχρονισμό
και τη διασφάλιση του κράτους δικαίου***

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Β. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ
*Καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου
στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*

I. Το θεσμικό περίγραμμα και η δοκιμασία της καθημερινότητας

1. Η Δικαιοσύνη είναι ταυτόχρονα φορέας εξουσίας και φραγμός στην άσκηση της εξουσίας. Μηχανισμός που λειτουργεί παράλληλα και αντίρροπα: άλλοτε ως κατασταλτικός και άλλοτε ως εγγυητικός¹.

Αυτή, λοιπόν, η διπλή και αντιφατική θεσμική φύση της Δικαιοσύνης θέτει ένα *διαρκές πρόβλημα ισορροπίας* που εκδηλώνεται καθημερινά σε κάθε μικρή, συνηθισμένη και αδιάφορη γενικότερα, αλλά και σε κάθε μεγάλη, οριακή και «σκληρή» υπόθεση².

Η Δικαιοσύνη έχει συχνά τον «τελευταίο λόγο», με υλικές συνέπειες και συμβολικό βάρος, για τη ζωή, την τιμή και την περιουσία των ατόμων. Είναι, άρα, προφανές ότι η οργάνωση και η λειτουργία του δικαιοδοτικού συστήματος γίνεται εκ των πραγμάτων ο *βασικός δείκτης για την ποιότητα των θε-*

1. Βλ. αντί άλλων, *I. Μανωλεδάκη*, Η πολιτική εξάρτηση του Δικαστή, σε: *του ίδιου*, 7 θέσεις για το Δίκαιο και τη Δικαιοσύνη, 1992, σελ. 89 επ. όπου και ευρύτερος υπομνηματισμός. Και από την τεράστια διεθνή βιβλιογραφία *M. Cappelletti*, Who Watches the Watchmen? A comparative study on Judicial Responsibility, σε: *S. Sheffret-J. Deschênes* (επιμλ.), Judicial independence: The Contemporary Debate 1985, σελ. 550, *του ίδιου*, Le pouvoir des juges, 1990.

2. Βλ. *H.L.A. Hart*, The concept of Law, 1961, σελ. 124 επ., *R. Dworkin*, Taking Rights Seriously, 1978², σελ. 81 επ., *N. McCormick*, Legal Reasoning and Legal Theory, 1978, σελ. 195 επ. καθώς και την παρουσίαση που επιχειρεί ο *Π. Σούρλας*, Η διαπλοκή δικαίου και πολιτικής και η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, 1989, σελ. 79 επ.

σμών. Αν συνυπολογίσουμε και το φαινόμενο της νομικοποίησης των πολιτικών διαφορών³, δηλαδή την τάση (σύμφυτη με τις ίδιες τις ιδεολογικές και νομιμοποιητικές βάσεις του σύγχρονου κράτους) να μετατρέπεται η πολιτική αντιπαράθεση σε αντιπαράθεση γύρω από την ερμηνεία και την εφαρμογή του Συντάγματος ή σε ποινική υπόθεση για λόγους αναγόμενους στην ανεπάρκεια και τις σκοπιμότητες του πολιτικού συστήματος κάθε χώρας, τότε το φορτίο που μετακυλιέται στους ώμους της Δικαιοσύνης γίνεται πραγματικά δυσβάστακτο.

Στην Ελλάδα τα προβλήματα αυτά οξύνονται ακόμη περισσότερο για δύο πρόσθετους και εγγώριους λόγους:

Πρώτον, η τακτική δικαιοσύνη (συμπεριλαμβανομένων εδώ του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Ελεγκτικού Συνεδρίου) ασκεί ταυτόχρονα και τον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων, στο πλαίσιο του γνωστού συστήματος του διάχυτου, παρεμπόμπτοντος και συγκεκριμένου ελέγχου⁴. Αλλού ο έλεγχος αυτός ανήκει στη δικαιοδοσία ειδικών συνταγματικών δικαστηρίων ή συμβουλίων, η συγκρότηση, η στελέχωση και η λειτουργία των οποίων υπακούει σε ειδικούς κανόνες. Οι κανόνες αυτοί, χωρίς να αμφισβητούν το δικαιοδοτικό χαρακτήρα των οργάνων αυτών, καθιστούν σαφέστερη τη νομιμοποιητική τους βάση και τη νομιμοποιητική αναγωγή των μελών τους⁵.

Δεύτερον, με τη δευτερεύουσα και οριακή — στην πράξη — εξαίρεση των μεικτών ορκωτών δικαστηρίων⁶, η Δικαιοσύνη στη χώρα μας απονέμεται αποκλειστικά σχεδόν από επαγγελματίες δικαστές που αρχίζουν τη σταδιοδρομία τους σε νεαρή συνήθως ηλικία και εντάσσονται σε μια μακρόχρονη διαδικασία προαγωγών, τοποθετήσεων και μεταθέσεων⁷.

3. Βλ. τελειώς ενδεικτικά Αρ. Μάνεση, Δίκαιο, Σύνταγμα, Πολιτική, 1983, σελ. 9 επ., *Ι. Μανωλεδάκη*, Ποινικό δίκαιο και πολιτική, σε: του ίδιου, ο.π. (υποσ. 1), σελ. 41 επ.

4. Βλ. Β. Σκουρή/Ε.Β. Βενιζέλο, Ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, 1985, σελ. 49 επ., Ε.Β. Βενιζέλο, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου Ι, 1991, σελ. 179 επ.

5. Βλ. Β. Σκουρή/Ε.Β. Βενιζέλο, ο.π. (υποσ. 4), σελ. 26 επ. Για τις αρμοδιότητες και τον τρόπο επιλογής των μελών των συνταγματικών δικαστηρίων βλ. τελειώς ενδεικτικά και από δύο τελειώς διαφορετικές περιοχές, Ε. Seizelet, La réforme de la justice constitutionnelle en Corée du Sud, R.F.D.C., 9/1991, σελ. 141 επ. και Ο. Pfersmann, La loi constitutionnelle no 91 du 27 février 1991 concernant la Cour Constitutionnelle de la République fédérale tchèque et Slovaque, R.F.D.C., 9/1991, σελ. 161 επ. Οι ομοιότητες είναι εντυπωσιακές.

6. Βλ. άρθρο 97 Συντ. και 377 επ. ΚΠΑ· περιττεύει να μνημονευθεί εδώ ο έντονος εγγώριος προβληματισμός ως προς τη σκοπιμότητα ύπαρξης, τη συγκρότηση και τις αρμοδιότητες των δικαστηρίων αυτών.

7. Βλ. αντί πολλών Δ. Μανιώτη, Η συμβολή των συστημάτων διορισμού και ελέγχου των δικαστικών λειτουργών στην κατοχύρωση της δικαστικής ανεξαρτησίας, 1989, σελ. 15 επ. όπου και εκτενείς αναφορές στη σχετική βιβλιογραφία. Βλ. πάντως Α. Μπακόπουλου, Η ανεξαρτησία της δικαστικής λειτουργίας, Ελλ.Δικ. 27 (1986), σελ. 9 επ. Ν. Κλαμαρή, Η ανεξαρτησία της δικαιοδοτικής λειτουργίας έναντι επεμβάσεων της εκτελεστικής και της νομοθετικής λειτουργίας, Ελλ.Δικ. 27 (1986), σελ. 11 επ. Ε. Κρουσταλάκη, Η δικαστική εξουσία, η ανεξαρτησία της και η κοινή γνώμη, Ελλ.Δικ. 27 (1986), σελ. 38 επ. (εισηγήσεις σε σχετική δημόσια συζήτηση).

2. Το «δημοκρατικό έλλειμμα» της Δικαιοσύνης πρέπει, συνεπώς, να θεωρείται στη χώρα μας κάτι το θεσμικά και ιστορικά δεδομένο. Νομίζω, μάλιστα ότι είναι αδιέξοδη και επικίνδυνη η προσπάθεια να αναζητηθεί αυτή η ελλείπουσα δημοκρατική νομιμοποίηση της Δικαιοσύνης σε πεδία μεταφυσικά ή ιστορικοιστικά: στη διασφάλιση — για παράδειγμα — της κοινωνικής συνοχής ή στο γεγονός πως οι δικαστικές αποφάσεις εκτελούνται «στο όνομα του Ελληνικού Λαού» (άρθρο 26 παρ. 3 Συντ. 1975/1986).

Η Δικαιοσύνη — η δικαιοδοτική λειτουργία — όπως οργανώνεται σ' ένα σύγχρονο συνταγματικό κράτος του δικού μας τύπου είναι πρωτίστως θεσμός φιλελεύθερος (δικαιοκρατικός) και όχι δημοκρατικός (με την έννοια του αιρετού χαρακτήρα των δικαστικών οργάνων και της αναγωγής στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας για τη νομιμοποίηση των δικαστικών αποφάσεων). Αυτό δεν είναι ούτε ιστορικό, ούτε θεσμικό, ούτε ιδεολογικό μειονέκτημα. Αρκεί η Δικαιοσύνη να αντιλαμβάνεται και να επιτελεί ορθά τη λειτουργία της αυτή. Και «ορθά» σημαίνει εν προκειμένω: μέσα στο αυστηρό και τυπικό πλαίσιο του Συντάγματος και των νόμων που δεν είναι αντίθετοι προς αυτό. Η Δικαιοσύνη μπορεί να αναπληρώσει το δημοκρατικό της έλλειμμα μόνο μέσα από την ανάπτυξη και την απόδειξη της φιλελεύθερης (με την έννοια της δικαιοκρατικής) επαγρύπνησης και ευαισθησίας της· δηλαδή της ευαισθησίας της ως προς το σεβασμό των συνταγματικών δικαιωμάτων από το νομοθέτη, τη διοίκηση και την ίδια την Δικαιοσύνη. Τα δημοκρατικά, άλλωστε, χαρακτηριστικά της συνταγματικής μας τάξης συνυφαίνονται και συμπλέκονται κατά τρόπο αδιαχώριστο με τα φιλελεύθερα στοιχεία της. Πρώτο μάλιστα στοιχείο αυτού του συνταγματικού φιλελευθερισμού είναι ο σεβασμός της δημοκρατικής νομιμότητας που είναι ταυτόσημη με τη συνταγματική νομιμότητα.

3. Στο ευρύτερο αυτό πλαίσιο τοποθετούνται και αποκτούν το κανονιστικό τους περιεχόμενο οι θεσμικές εγγυήσεις της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας των δικαστικών λειτουργιών⁹. Η συνταγματική μας τάξη έχει να

ση που οργανώθηκε από την Εταιρία Δικαστικών Μελετών στις 5 και 6.2.1986): ακόμη τον μικρό τόμο της Εταιρίας Νομικών Βορείου Ελλάδος: Προβλήματα Ανεξαρτησίας της Δικαιοσύνης, 1988 όπου οι εισηγήσεις των Β. Σκουρή (Εγγυήσεις και παραμορφώσεις της λειτουργικής ανεξαρτησίας των δικαστών), σελ. 13 επ., Σ. Δέδε (Κίνδυνοι που απειλούν την προσωπική ανεξαρτησία του δικαστικού λειτουργού), σελ. 31 επ. και Ι. Μανωλεδάκη (Σκέψεις για την ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης), σελ. 49 επ. (= του ίδιου, ο.π. (υποσ. 1), σελ. 79 επ.): επίσης, Π. Γέσιου-Φαλτσιή, Ευθύνη των δικαστών στην Ελλάδα, ΤοΣ 1984, σελ. 549 επ., Κ. Μπέρη, Ο ισόβιος νόμιμος δικαστής και η κοινή γνώμη, τιμ. τόμος Γ. Θ. Ράμμου, Β', 1979, σελ. 689 επ., Α. Ζαίρη, Η ιστορική διαδρομή της δικαστικής ανεξαρτησίας, σε: Δικαιοσύνη και Δικαστές — Α' Συνέδριο της Εταιρείας Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και την Ελευθερία, 1991, σελ. 25 επ.

8. Υπό την έννοια της βασικής αναγωγής του στην αρχή του Κράτους δικαίου και όχι στη δημοκρατική αρχή· βλ. γενικότερα, J. Chevallier, L' état de droit, R.D.P. 1988, σελ. 313 επ. και ιδίως σελ. 325 επ. και τις συμβολές των G. Duprat, B. Bacou και J. Lapion, στον τόμο D. Colas (επιμ.), L' état de droit, 1987, σελ. 113 επ., 125 επ., 133 επ. αντίστοιχα.

9. Βλ. όπως μνημονεύονται στην υποσ. 7· προσθ. Κ. Κεραμέα, Αστικό δικονομικό δίκαιο Ι,

παρουσιάζει πλήθος παρόμοιων εγγυήσεων· ίσως τις πληρέστερες σε σχέση με όλα τα συντάγματα της ηπειρωτικής Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής.

Η πραγματική όμως κατάσταση της Δικαιοσύνης δεν κρίνεται μόνο ή πρωτίστως στο επίπεδο των συνταγματικών εγγυήσεων. Κρίνεται τελικά στο *επίπεδο της καθημερινής της δοκιμασίας* που τη συνθέτουν διάφοροι νομοθετικοί και οργανωτικοί παράγοντες, *νοοτροπίες* που έχουν καταστεί παραδοσιακές και ποικίλα *στερεότυπα* που κυριαρχούν στη λειτουργία και στην απονομή της Δικαιοσύνης.

Τέτοιοι παράγοντες είναι μεταξύ άλλων: το πρόβλημα της δικαστικής επιτηρίδας, η ασάφεια που επικρατεί στις σχέσεις δικαστών και δικηγόρων, το πλαίσιο στο οποίο κινούνται οι σχέσεις δικηγόρων και διαδίκων, η πολυνομία και οι δικονομικές αγγυλώσεις, οι προκλητικές ελλείψεις στην κτιριακή και οργανωτική υποδομή κ.ο.κ. *Η Δικαιοσύνη προσλαμβάνει έτσι τη μορφή μιας «δικαστικής γραφειοκρατίας» που είναι εχθρική απέναντι στους διαδίκους, απέναντι στους δικηγόρους, απέναντι στους ίδιους τους δικαστές.*

4. *Η ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης* δεν είναι επομένως μόνο μία συνταγματική αρχή· μια οργανωτική βάση του πολιτεύματος που συνδέεται με την αρχή της *διάκρισης των εξουσιών* και την *αρχή του κράτους δικαίου*¹⁰. Είναι και ένα μόνιμο, πρακτικό και αμείλικτο ερώτημα: *ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης απέναντι σε ποιον και ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης προς τι;*

Η ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης αποκτά κανονιστικό περιεχόμενο και ιστορικό νόημα μόνο όταν καταφέρνει να περιβάλλει και να διασφαλίσει την αμεροληψία, την εντιμότητα, την επάρκεια, τον φιλελευθερισμό και την επιείκεια της δικαιοδοτικής λειτουργίας. Όλα αυτά προϋποθέτουν μια απάντηση στο ερώτημα: *ποιος συνιστά τη μεγαλύτερη απειλή και ποιος την έσχατη καταφυγή και εγγύηση για τα συνταγματικά δικαιώματα του ατόμου, του πολίτη και των ομάδων; Ο δημοκρατικά νομιμοποιημένος νομοθέτης και η Διοίκηση που αυτός ελέγχει μέσα από τους μηχανισμούς του κοινοβουλευτικού συστήματος ή ο δικαστής που διορίζεται και δικαιοδοτεί σύμφωνα με το Σύνταγμα και στο πλαίσιο που αυτό προβλέπει και επιβάλλει;*

Σ' αυτό, λοιπόν, το ερώτημα η απάντηση είναι δυστυχώς: *εξαρτάται*. Η επισκόπηση της νομολογίας και της νομοθεσίας παρουσιάζει στιγμές στις οποίες εμφανίζεται μπροστά μας ο απειλητικός νομοθέτης και ο εγγυητικός δικαστής και στιγμές — περισσότερες — στις οποίες εμφανίζεται μπροστά μας ο περιοριστικός δικαστής για να ακολουθήσει ο επανορθωτικός νομοθέτης. Τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες είναι υποχρεωμένα να αναζητούν προσεκτικά και επίμονα την κατάλληλη και ελεύθερη κάθε φορά δίοδο που

1983², σελ. 85 επ., Β. Σκουρή, Διοικητικό δικονομικό δίκαιο Ι, 1991, σελ. 97 επ. (όπου και περισσότερες βιβλιογραφικές αναφορές).

10. Βλ. πρόχειρα, Ε.Β. Βενιζέλο, ο.π. (υποσ. 4), σελ. 282 επ., 311 επ. και επιλογή βιβλιογραφίας, σελ. 319 επ.

θα τους επιτρέψει να ασκήσουν και να απολαύσουν τα συνταγματικά τους δικαιώματα.

Αυτό συμβαίνει ιδίως στο πεδίο των γνήσιων αμυντικών δικαιωμάτων και στο πολιτικά ευαίσθητο πεδίο των δικαιωμάτων ομαδικής δράσης¹¹. Η νομολογία αποδέχεται π.χ. τη χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν κτηθεί κατά παράβαση των άρθρων 5 παρ. 1, 9 και 19 Συντ. 1975/1986, δηλαδή ύστερα από προσβολή της προσωπικότητας, του ιδιωτικού βίου και του απορρήτου των ανταποκρίσεων¹². Ο νομοθέτης έρχεται και απαγορεύει τη δραστηριότητα αυτή, αναγορεύοντάς την σε έγκλημα (άρθρο 370Δ ΠΚ). Η νομολογία αποδέχεται την προσωπική κράτηση για χρέη προς το Δημόσιο με ένταλμα του δημόσιου ταμία κατά παράβαση ακόμη και των εγγυήσεων με τις οποίες περιβάλλεται σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 Σ., η σύλληψη και ο περιορισμός της προσωπικής ασφάλειας¹³. Ο νομοθέτης έρχεται να καταργήσει ρητά την ευχέρεια αυτή ζητώντας τουλάχιστον προηγούμενη δικαστική απόφαση¹⁴. Και αντίστροφα. Ο νομοθέτης ρυθμίζει την άσκηση του απεργιακού δικαιώματος, ενώ η νομολογία εισφέρει τελικά την δικαστική απαγόρευση σχεδόν όλων των απεργιών που άγονται στον έλεγχο της ως καταχρηστικών χωρίς μάλιστα να διακρίνεται για τη δογματική ακρίβεια των δικανικών της συλλογισμών¹⁵. Τα παραδείγματα θα μπορούσαν εύκολα να πολλαπλασιαστούν ή και να αντιστραφούν: η ευαισθησία της νομολογίας ιδίως στο πεδίο της γενικής αρχής της ισότητας και της επεκτατικής εφαρμογής ευνοϊκών διατάξεων καθώς και στο πεδίο της επαγγελματικής ελευθερίας είναι πολύ πιο έντονη από την ευαισθησία του νομοθέτη. Ο πολίτης, όμως, υποχρεώνεται έτσι να κινείται σ' ένα αβέβαιο και επισφαλές έδαφος όπου η προστασία και η προσβολή των συνταγματικών του δικαιωμάτων παλλινδρομεί ανάμεσα στη νομολογία και τη νομοθεσία.

5. Ο δικαστής οφείλει να κρίνει μόνο κατά συνείδηση και αυτό τείνουν να του διασφαλίσουν οι θεσμικές εγγυήσεις της δικαστικής ανεξαρτησίας. Η επι-

11. Βλ. πιο διεξοδικά, *Ε.Β. Βενιζέλο*, Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων, 1990, ιδίως σελ. 198, επ., 225 επ. όπου και ανάλυση της σχετικής νομολογίας.

12. Βλ. ΑΠ 717/84, ΝοΒ 1984, σελ. 1074 επ., και ΑΠ 673/83, ΝοΒ 1984, σελ. 470 (= ΕλλΔικ 25 (1989), σελ. 310 επ.)· αντιθ. ΣυμβΕφΘεσ 189/81, ΝοΒ 1982 σελ. 103 επ.

13. Βλ. ΑΠ 1753/83 (ολ.), ΤοΣ 1983, σελ. 62 επ. (παρατηρήσεις *Ν. Αλιβιζάτου*)· από την κριτική που ασκήθηκε βλ. *Ε. Κρουσταλάκη*, Η προσωπική κράτηση υπό το πρίσμα του συντάγματος του 1975, Δ. 13, σελ. 244 επ., *Γ.-Α. Μαγκάκη*, Η αντισυνταγματικότητα της προσωποκράτησης για χρέη προς το Δημόσιο, ΝοΒ 1979, σελ. 1553 επ., *Αρ. Μάνεση*, Συνταγματικά δικαιώματα — ατομικές ελευθερίες 1984⁴, σελ. 176 επ., *Α. Μανιτάκη*, Η αντισυνταγματικότητα της προσωπικής κράτησης για χρέη προς το Δημόσιο· ανάπλαση γνωστών επιχειρημάτων, Αρμ. 1987, σελ. 104 επ.· αντιθ. η ΣτΕ 277/89 του Β' Τμ. παραπεμπτική στην ολομέλεια).

14. Βλ. ν. 1867/1989 (Α' 227) και την υποχώρηση που έγινε με το άρθρ. 25 ν. 2065/1992 (Α' 113).

15. Βλ. τελείως ενδεικτικά τις ΑΠ 1749/80 ΤοΣ 1981, σελ. 322, ΕφΑθ 3541/88, ΕΕργΔ 1988, σελ. 648 επ. Κριτική παρουσίαση της σχετικής νομολογίας βλ. σε: *Ε. Βενιζέλο*, Το άρθρο 25 παρ. 3 του Συντάγματος (καταχρηστική άσκηση δικαιώματος) στη νομολογία. Έξι διαπιστώσεις και μία πρόταση ερμηνείας, σε: Οι συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη, 1986, σελ. 97 επ. (= του ίδιου, Μελέτες συνταγματικού δικαίου, 1987, σελ. 419 επ.).

ταγή όμως αυτή κινδυνεύει να κινηθεί στο επίπεδο της μεγαλόστομης ηθικολογίας και να λειτουργήσει ως πηγή ανασφάλειας. Με φοβίζει ο δικαστής που κρίνει χωρίς εσωτερική ταλάντευση, χωρίς δισταγμό, αναγόμενος στη συνείδησή του που μπορεί να είναι διαποτισμένη από άγνωστα σε μένα και έτσι ανεξέλεγκτα ηθικά στερεότυπα ή από κοινωνικές παραστάσεις μονομερείς ή παθολογικές. Ο δικαστής οφείλει συνεπώς να κρίνει μόνο κατά την *νόμιμα διαμορφωμένη και εξωτερικευόμενη δικαστική συνείδησή του*. Αυτό είναι το νόημα της συνταγματικής επιταγής για δημοσιότητα των δικών (άρθρ. 93 παρ. 2)¹⁶ και για ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία των δικαστικών αποφάσεων που περιλαμβάνουν και την υποχρεωτική δημοσίευση της γνώμης της μειοψηφίας (άρθρ. 93 παρ. 3)¹⁷.

Τον πολίτη τον ενδιαφέρει άρα να γνωρίζει και να μπορεί να ελέγχει με ποια κριτήρια, με ποιο δικανικό συλλογισμό, με ποια στοιχεία ο δικαστής διαμορφώνει τη νομική του συνείδηση και διατυπώνει την αιτιολογημένη απόφασή του. *Η ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης προϋποθέτει επομένως τη διαφάνειά της* και περιλαμβάνει ως αναπόσπαστο τμήμα της την ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης απέναντι στις φιλοσοφικές, τις ιδεολογικές, τις αισθητικές και τις πολιτικές προτιμήσεις του ίδιου του δικαστή. Ο δικαστής πρέπει να λειτουργεί *αποστασιοποιημένος από τις προτιμήσεις του αυτές*. Μόνο έτσι η ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης λειτουργεί ως παράγοντας *ασφάλειας δικαίου*.

6. Η ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης, ταυτίζεται συνήθως με την πλήρη και στεγανή αυτοδιοίκησή της. Ανακύπτει, όμως, έτσι το πρόβλημα της *εσωτερικής ανεξαρτησίας της Δικαιοσύνης*¹⁸ και των σχέσεων ανάμεσα στους κατώτερους και τους ανώτερους δικαστικούς λειτουργούς, που κάποτε παίρνει τη μορφή ενός ενδοδικαστικού αυταρχισμού: ο δικαστής ως κρινόμενος και διοικούμενος δεν είναι εξοπλισμένος με όλα τα διαδικαστικά και δικονομικά δικαιώματα που είναι αναγκαία για τη διασφάλιση της προσωπικής και λειτουργικής του ανεξαρτησίας.

Υπό την έννοια αυτή η *αυτοδιοίκηση της Δικαιοσύνης*, μπορεί να λειτουργήσει ως θεσμική εγγύηση της ανεξαρτησίας της, μόνο εφόσον υπάρξουν εκείνες οι συνταγματικές και νομοθετικές διευθετήσεις που είναι αναγκαίες για την κατοχύρωση τόσο της *εσωτερικής ανεξαρτησίας* των δικαστικών λειτουργ-

16. Βλ. παρουσίαση του σχετικού θεωρητικού προβλήματος από τους Ν. Δημητράτο, Προβλήματα δημοσιότητας στην ποινική δίκη, ΝοΒ 1991, σελ. 342 επ., Γρ. Καλφέλη, Η δημοσιότητα στην ποινική δίκη, Αρμενόπουλος-Επιστημονική Επετηρίδα 6 1985, σελ. 25 επ., Χ. Μπάκα, Η δημοσιότητα στην ακροαματική διαδικασία σήμερα, σε: Μνήμη Ν. Χωραφά-Η. Γάφου-Κ. Γαρδίκας, τομ. Β', σελ. 52 επ.

17. Βλ. κυρίως Ι. Γιαννίδη, Η αιτιολόγηση των αποφάσεων των ποινικών δικαστηρίων. Τα θεωρητικά θεμέλια, τευχ. Α', 1989.

18. Βλ. Δ. Μανιώτη, ο.π. (υποσ. 7) σελ. 27 επ., 30 επ., 34 επ., 77 επ., και ιδίως 97 επ. Επίσης, Σ. Ρίζο, Η «εσωτερική ανεξαρτησία» του δικαστή (Γερμανία - Ελλάδα), ΕΔΑ, 1982, σελ. 30 επ., Α. Κοεμτζόπουλο, Η σημασία των ιεραρχικών δομών στη δικαιοσύνη σε: Δικαιοσύνη και Δικαστές (υποσ. 7), σελ. 95 επ.

γών, όσο και της διαφάνειας της δικαιοδοτικής λειτουργίας. Όλα αυτά συνδέονται με τη διαδικασία και τα κριτήρια εισόδου στο δικαστικό σώμα, με την υπηρεσιακή κατάσταση των δικαστικών λειτουργών και με μία διαφορετική συγκρότηση του ανωτάτου δικαστικού συμβουλίου — ζητήματα στα οποία θα αναφερθώ διεξοδικά αμέσως παρακάτω.

II. Αναγκαίες και εφικτές νομοθετικές μεταβολές μέσα στο ισχύον συνταγματικό πλαίσιο

1. Από τη σύντομη και υπαινικτική αυτή χαρτογράφηση του θεσμικού πλαισίου και της καθημερινής δοκιμασίας της Δικαιοσύνης, προκύπτει μία δέσμη άμεσων νομοθετικών μεταβολών που είναι συνταγματικά θεμιτές ή επιβεβλημένες. Οι νομοθετικές αυτές μεταβολές μπορούν να επέλθουν στο επίπεδο της κοινής νομοθεσίας (συμπεριλαμβανομένου και του Κανονισμού της Βουλής), χωρίς να είναι αναγκαία η προηγούμενη αναθεώρηση των σχετικών συνταγματικών διατάξεων (άρθρ. 87-100 Συντ.).

2. *Πρώτο σημείο άμεσης νομοθετικής επέμβασης και τομής πρέπει να είναι η ίδια διαδικασία και τα ίδια τα κριτήρια της επιλογής των νέων δικαστικών λειτουργών και της εισόδου τους στο δικαστικό σώμα*¹⁹.

Η διατύπωση των παραγράφων 1 και 3 του άρθρου 88 Συντ. αφήνει εδώ ευρύτατα περιθώρια διακριτικής ευχέρειας στον κοινό νομοθέτη ως προς τον ορισμό των προσόντων και της διαδικασίας επιλογής των δικαστικών λειτουργών. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει πάντως να γίνει στη δικηγορική προϋπηρεσία των υποψήφιων δικαστικών λειτουργών, οι οποίοι ένα ικανό χρονικό διάστημα πριν τη συμμετοχή τους στο σχετικό διαγωνισμό θα πρέπει να δηλώνουν στον δικηγορικό τους σύλλογο την πρόθεσή τους να επιδιώξουν την είσοδό τους στο δικαστικό σώμα. Στο μεσοδιάστημα αυτό πρέπει να ασκήσουν ενεργό και πραγματική δικηγορία (με κριτήριο τον αριθμό και το είδος των υποθέσεων που χειρίζονται και των παραστάσεων που πραγματοποιούν). Κατά τον τρόπο αυτό θα είναι δυνατή η διατύπωση της αιτιολογημένης γνώμης του δικηγορικού τους συλλόγου (που θα παρακολουθεί ιδιαίτερα τη δραστηριότητα των μελών του αυτών) ως προς την καταλληλότητά τους από πλευράς συγκρότησης, πνευματικής ικανότητας, κοινωνικής εμπειρίας και επιστημονικής ενημέρωσης.

Η συγκρότηση της εξεταστικής επιτροπής, ο περιορισμένος πάντοτε αριθμός των υπό πλήρωση θέσεων, το είδος των ερωτήσεων και τα κριτήρια επιτυχίας πρέπει να διασφαλίζουν τον έλεγχο των προϋποθέσεων που σημειώθηκαν μόλις προηγουμένως. Στο στάδιο αυτό είναι πάντοτε αναγκαία και ευεργετική

19. Βλ. την παρουσίαση που κάνει ο Δ. Μανιώτης, ο.π. (υποσ. 7), σελ. 21 επ. και συγκριτική επισκόπηση σελ. 105 επ. Ακόμη, Δ. Μπριόλα, Ο τρόπος επιλογής των δικαστικών λειτουργών, σε: Δικαιοσύνη και Δικαστές (υποσ. 7), σελ. 141 επ.

η συμμετοχή εκπροσώπων του δικηγορικού σώματος και των νομικών τμημάτων των Πανεπιστημίων.

Κατά την ίδια λογική, η προβλεπόμενη και από το Σύνταγμα (άρθρ. 88 παρ. 3) εκπαιδευτική και δοκιμαστική περίοδος (διάρκειας έως τριών ετών) πρέπει να καταστεί ουσιαστική: Στην πρώτη τουλάχιστον φάση της πρέπει να προβλέπει την υποχρεωτική φοίτηση σε σχολή δικαστών (το πρώτο νομοθετικό βήμα, δεκτικό πολλών βελτιώσεων, έχει γίνει με τα άρθρα 74 επ. του ν. 1756/1988 όπως αυτά τροποποιήθηκαν με τα άρθρα 12 επ. του ν. 1868/1989)²⁰. Ο εισαγωγικός διαγωνισμός διαχωρίζεται επομένως σε διαγωνισμό εισόδου στη σχολή και σε εξετάσεις εξόδου από αυτήν. Στη δεύτερη φάση της η δοκιμαστική περίοδος πρέπει να προβλέπει τη συμμετοχή του νέου παρέδρου (στα τακτικά πολιτικά και ποινικά και στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια) στις διάφορες δικαιοδοτικές δραστηριότητες χωρίς δικαίωμα ψήφου, έτσι ώστε αυτός να εξοικειωθεί με τα μελλοντικά καθήκοντά του, πριν μετάσχει σε σύνθεση δικαστηρίου με δικαίωμα ψήφου (πρβλ. άρθρ. 75 παρ. 11 ν. 1756/1988 όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρ. 13 του ν. 1868/1989).

Πρέπει, βέβαια, εκ προοιμίου να τονισθεί ότι η φοίτηση σε μία σχολή δικαστών εμπεριέχει τον εγγενή κίνδυνο της υποταγής σε ασφυκτικά στερεότυπα δικαστικής νοοτροπίας και συμπεριφοράς. Η διεύθυνση, η στελέχωση και η λειτουργία μιας παρόμοιας σχολής πρέπει συνεπώς να διασφαλίζει την επαφή των σπουδαστών με τα συμβαίνοντα στη δικαστηριακή πρακτική από την οπτική γωνία των δικηγόρων, καθώς και με το επιστημονικό κλίμα των νομικών τμημάτων. Επιστημονικό κλίμα που είναι από την ίδια τη λειτουργία του Πανεπιστημίου ως θεσμού, περισσότερο συζητητικό και φιλελεύθερο· χωρίς την επιστημονική βεβαιότητα ή ίσως και αυταρέσκεια που υποδηλώνει εκ των πραγμάτων μια «οριστική», «τελεσίδικη» ή «αμετάκλητη» δικαστική απόφαση.

3. Δεύτερο «μέτωπο» άμεσης νομοθετικής μεταρρύθμισης πρέπει να είναι η σαφής και λεπτομερής τυποποίηση των στοιχείων εκείνων που συνθέτουν την υπηρεσιακή κατάσταση των δικαστικών λειτουργών. Μήτρα της νομοθετικής αυτής ρύθμισης πρέπει να είναι η νομοθετική τυποποίηση και εξειδίκευση των κριτηρίων σύμφωνα με τα οποία διενεργούνται οι τοποθετήσεις, οι μεταθέσεις, οι χορηγήσεις εκπαιδευτικών αδειών και οι προαγωγές των δικαστικών λειτουργών. Η σχετική διακριτική ευχέρεια του ανωτάτου δικαστικού συμβουλίου είναι ευρύτατη και παράγει κλίμα ενδοδικαστικής ανασφάλειας και εσωτερικευμένης εξάρτησης. Το ίδιο ισχύει και ως προς το νομικό καθεστώς της επιθεώρησης και της πειθαρχικής ευθύνης των δικαστικών λειτουργών.

Στο σημείο αυτό μπορεί να τεθεί και το ζήτημα της ακώλυτης μισθολογικής

20. Βλ. και Δ. Κωστάκη, Η εκπαίδευση των δικαστικών λειτουργών, σε: Δικαιοσύνη και Δικαστές (υποσ. 7), σελ. 167 επ., με περισσότερες βιβλιογραφικές αναφορές (σελ. 189).

εξέλιξης των δικαστικών λειτουργιών έως τον ανώτατο βαθμό και τις αντίστοιχες αποδοχές. Η νομοθετική εισαγωγή του μέτρου αυτού μπορεί να συντελέσει στην αναβάθμιση της αυτοεκτίμησης και του κοινωνικού και υπηρεσιακού κύρους του δικαστή ανεξάρτητα από τον συγκεκριμένο βαθμό που φέρει. Το σχετικό συνταγματικό πλαίσιο, που συνθέτουν η παράγραφος 2 του άρθρου 88 και η παράγραφος 1 του άρθρου 90, νομίζω ότι αφήνει τη σχετική ευχέρεια στον κοινό νομοθέτη, ο οποίος μπορεί να θεσπίσει αντικειμενικά και τυπικά κριτήρια (π.χ. χρόνος υπηρεσίας και έλλειψη πειθαρχικής καταδίκης), χωρίς να μεσολαβεί κρίση του ανωτάτου δικαστικού συμβουλίου, εφόσον δεν πρόκειται για προαγωγή, τοποθέτηση, μετάθεση, απόσπαση ή μετάταξη.

Στο πλαίσιο αυτό, το πρόβλημα των αποδοχών των δικαστικών λειτουργιών (άρθρ. 88 παρ. 2 Συντ.) πρέπει να λυθεί εφάπαξ με τη νομοθετική εισαγωγή της ρήτηρας του «καλύτερα αμειβόμενου δημοσίου λειτουργού», έτσι ώστε να παύσει να είναι πρακτικά αναγκαία η έγερση αγωγών και η έκδοση δικαστικών αποφάσεων για την καταψήφισή ή την αναγνώριση επιπλέον ποσών στους δικαστικούς λειτουργούς (με τη μορφή επιδομάτων, αποδοχών ή αποζημιώσεων)²¹.

4. Το τρίτο κεφάλαιο που μπορεί να ανοίξει αμέσως ο κοινός νομοθέτης θα μπορούσε να έχει ως γενικό τίτλο: απογραφειοκρατικοποίηση της Δικαιοσύνης· αποποινικοποίηση και εκκαθάριση της υφιστάμενης «μικρο- και πολυνομοθεσίας»· απλοποίηση των δικονομικών ρυθμίσεων κ.ο.κ.²²

Όλα αυτά προϋποθέτουν, όμως, μία μεταβολή στο θεσμικό και ιδεολογικό υπόστρωμα που διαμορφώνει την καθημερινή λειτουργία της Δικαιοσύνης. Αυτό σημαίνει δύο κατά βάση πράγματα: αφενός μεν τη δραστική και νομοθετικά επιβεβλημένη βελτίωση των σχέσεων ανάμεσα στο δικαστικό και στο δικηγορικό σώμα· αφετέρου δε την ανύψωση του κύρους του δικηγορικού επαγγέλματος απέναντι στους διαδίκους.

Η αποκοπή του δικαστή από τις λειτουργίες και τα προβλήματα του δικηγορικού σώματος τείνει να δημιουργήσει σε ορισμένους δικαστικούς λειτουργούς τη μεταφυσική ψευδαίσθηση ότι ο δικαστής ενεργεί ως προστάτης και εγγυητής της αλήθειας, του δικαίου και της Δικαιοσύνης, σε αντίθεση προς τον «ευτελή» ρόλο του συνηγόρου που είναι εξ ορισμού μεροληπτικός, καθώς αυτός εκπροσωπεί το ένα από τα διάδικα μέρη.

21. Για τα προβλήματα που προκαλεί η σχετική νομολογία (παλιότερα του Α.Π. και τώρα του ΣτΕ) βλ. Θ. Φορτσάκη, Νεώτερες δικαστικές ρυθμίσεις αποδοχών δικαστικών, ΕΔΔ 1988, σελ. 36 επ.

22. Βλ. και τις σχετικές παρατηρήσεις του Β. Σκουρή, Η κρίση της νομοθετικής λειτουργίας. Καλύτερο δίκαιο με λιγότερους νόμους, 1987· βλ. γενικότερα, Ε.Β. Βενιζέλο, ο.π. (υποσ. 4), σελ. 114/115.

Λησμονούν, όμως, όσοι υποστηρίζουν ή υπονοούν κάτι τέτοιο ότι για τους δικαστικούς λειτουργούς και τους δικηγόρους είναι κοινές οι σπουδές, κοινές οι προσλαμβάνουσες παραστάσεις και κοινή η τύχη ως προς την προστασία του κύρους και της αξιοπιστίας της Δικαιοσύνης και των νομικών επαγγελματιών. Ο δικηγόρος είναι αυτός που διαμεσολαβεί ανάμεσα στον διάδικο και τον δικαστή επιτρέποντας στον δεύτερο να έχει την «πολυτέλεια» της «ασηψίας» από τα πραγματολογικά δεδομένα της υπόθεσης, η οποία άγεται ενώπιον του δικαστηρίου με τη μορφή αγωγικών αιτημάτων, ενστάσεων, ισχυρισμών, λόγων ακυρώσεως και γενικά με τη μορφή νομικών επιχειρημάτων και προτεινόμενων δικανικών συλλογισμών.

Παραγνωρίζουν, ακόμη, όσοι υποστηρίζουν ή υπονοούν κάτι τέτοιο ότι σε τελική ανάλυση η εικόνα της ερμηνείας του δικαίου είναι η εικόνα της δίκης, όπου τα διάδικα μέρη αναπτύσσουν κατ' αντιμωλία τους ισχυρισμούς τους σε δημόσια συνεδρίαση για να αποφασίσει το δικαστήριο κατά πλειοψηφία· ενώ αφήνεται, με την υποχρεωτική δημοσίευση της μειοψηφίας, ανοιχτό το ενδεχόμενο του σφάλματος του δικαστή και η δυνατότητα επανόρθωσής του (άρθρ. 93 παρ. 2 και 3 Συντ.).

Τα νομοθετικά μέτρα (ιδίως τα μέτρα δικονομικού καταναγκασμού) που έχουν ως στόχο την ευταξία των συνεδριάσεων και την περιφρούρηση του κύρους του δικαστηρίου πρέπει να έχουν ως ταυτόχρονο και αναπόσπαστο στόχο τους και τη διαφύλαξη της θέσης του συνηγόρου, ο οποίος — κατά την κλασική διατύπωση του κώδικα περί δικηγόρων (άρθρ. 38 και 45) — έχει υποχρέωση σεβασμού του δικαστηρίου, δικαιούται όμως του ίδιου σεβασμού από αυτό.

Από την άλλη πλευρά, η σαφέστερη νομοθετική τυποποίηση των σχέσεων δικηγόρων και εντολέων (π.χ. ως προς τον υπολογισμό και την καταβολή των αμοιβών ή ως προς την υποχρέωση σύνταξης πρακτικού για την απόπειρα συμβιβασμού στις πολιτικές υποθέσεις με την ευθύνη των πληρεξουσίων δικηγόρων των δύο πλευρών) μπορεί να συντελέσει σημαντικά στην αναβάθμιση της επαγγελματικής, κοινωνικής και θεσμικής υπόστασης των δικηγόρων. Υπό τις προϋποθέσεις αυτές το δικηγορικό σώμα μπορεί να καταστεί ο μοχλός του θεσμικού εκσυγχρονισμού της δικαιοδοτικής λειτουργίας, μια που αυτός είναι ο δίαυλος μέσω του οποίου τα άτομα έρχονται σε επαφή μ' αυτήν την όψη της κρατικής εξουσίας.

5. Τέταρτο, αλλά αξιολογικά πρώτο και πλέον επείγον νομοθετικό μέτρο εξακολουθεί, βέβαια, να παραμένει ο απόλυτος σεβασμός της αρχής του νόμιμου δικαστή (άρθρ. 8 Συντ.) στην καθημερινή δικαστηριακή πρακτική. Το μέτρο της κλήρωσης στις ποινικές δίκες πρέπει να ισχύει χωρίς εξαιρέσεις και αποκλίσεις²³, ενώ η συγκρότηση των δικαστηρίων στις πολιτικές και διοικητικές δίκες πρέπει να υπακούει σε σαφείς και λεπτομερώς τυποποιημέ-

23. Βλ. άρθρ. 17 ν. 1756/88 όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 5 του ν. 1868/89.

νους δικονομικούς κανόνες· το ίδιο μέτρο είναι αυτονόητο ότι καταλαμβάνει και τα ανώτατα δικαστήρια (κριτήρια ορισμού του εισηγητή δικαστή και της αρχικής δικάσιμης, καθώς και της νέας δικάσιμης μετά από αναβολή, κατάργηση της αρμοδιότητας του προέδρου του Αρείου Πάγου να ορίζει με πράξη του το αρμόδιο τμήμα ή να κατανέμει τα μέλη του δικαστηρίου στα επιμέρους τμήματα κ.ο.κ.)²⁴.

6. Το πέμπτο σημείο κινείται στο επίπεδο του κανονισμού της Βουλής, και αφορά τις συνταγματικά και νομοθετικά προβλεπόμενες αρμοδιότητες του Υπουργού της Δικαιοσύνης. Ο τρόπος που ο Υπουργός της Δικαιοσύνης ασκεί (ή δεν ασκεί) τις αρμοδιότητές του αυτές πρέπει να τεθεί κάτω από τον ειδικά οργανωμένο έλεγχο της Βουλής: Η διαφωνία ή η σιωπηρή συμφωνία του προς τις αποφάσεις των ανωτάτων δικαστικών συμβουλίων²⁵, η άσκηση ή η παράλειψη άσκησης της πειθαρχικής του αρμοδιότητας²⁶, οι προτάσεις του για την πλήρωση των θέσεων των προέδρων και των αντιπροέδρων των ανωτάτων δικαστηρίων καθώς και του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου — για όσο χρόνο διατηρείται ακόμη η σχετική αρμοδιότητα — πρέπει να καταστούν αντικείμενο διαρκούς και ενδεδειγμένου κοινοβουλευτικού ελέγχου μ' ό,τι αυτό συνεπάγεται ως προς τη διαφάνεια των σχετικών διαδικασιών.

Για παράδειγμα, η αρμόδια κοινοβουλευτική επιτροπή μπορεί να ενημερώνεται για τα στοιχεία των υπηρεσιακών φακέλλων των δικαστικών λειτουργών, να καλεί σε ακρόαση τον Υπουργό πριν διατυπώσει τις προτάσεις του προς το Υπουργικό Συμβούλιο ή εκδηλώσει τις διαφωνίες του με τις αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου κ.ο.κ. Με τον τρόπο αυτό διαφυλάσσεται σε μεγαλύτερο βαθμό η διαφάνεια, όχι μόνο στο εσωτερικό της Δικαιοσύνης, αλλά και στις σχέσεις της εκάστοτε κυβέρνησης με το δικαστικό σώμα.

7. Τέλος, έκτο, ακόμη και στο πλαίσιο της ισχύουσας συνταγματικής ρύθμισης σύμφωνα με την οποία η επιλογή των προέδρων και των αντιπροέδρων των ανωτάτων δικαστηρίων καθώς και του εισαγγελέα του Α.Π. ανήκει στην αρμοδιότητα της Κυβέρνησης — και ώς ότου αναθεωρηθούν οι σχετικές διατάξεις — είναι δυνατή η άμεση εισαγωγή σημαντικών εγγυήσεων αξιοκρατίας και διαφάνειας:

Ο κοινός νόμος μπορεί να θεσπίσει λεπτομερέστερα κριτήρια· το Υπουργικό Συμβούλιο μπορεί να υποχρεωθεί να ζητά την προηγούμενη απλή γνώμη ενός ευρύτερου αντιπροσωπευτικού σώματος με τη συμμετοχή εκπροσώπων του δικαστικού σώματος όλων των δικαιοδοτικών κλάδων, εκπροσώπων του δικηγορικού σώματος και εκπροσώπων των νομικών σχολών. Η Βουλή ή η

24. Βλ. και άρθρ. 12 παρ. 2 ν. 1968/1991 ως προς τις αρμοδιότητες του Προέδρου και του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου για τη διενέργεια επιθεώρησης.

25. Βλ. άρθρο 90 παρ. 3 Συντ.· Πρβλ. τις ΣτΕ (ολ.) 1628/1989, ΝοΒ 1990, σελ. 150 επ. = ΔιΔικ 1990, σελ. 310 επ. (ως προς τα ερωτήματα του Υπουργού για την πλήρωση κενών θέσεων) και ΣτΕ (ολ.) 184/86, ΕλλΔικ 1987, σελ. 521 επ.

26. Βλ. άρθρ. 91 πα. 1 εδ. β' και 3 εδ. β' Συντ.

αρμόδια κοινοβουλευτική επιτροπή μπορεί να διατυπώνει επίσης την προηγούμενη γνώμη της ή να ζητά εξηγήσεις από τον Υπουργό της Δικαιοσύνης για την πρότασή του και στη συνέχεια για την επιλογή του Υπουργικού Συμβουλίου, καθώς και να καλεί σε ακρόαση τους δικαστικούς λειτουργούς η προαγωγή των οποίων προτείνεται από τον Υπουργό της Δικαιοσύνης.

Μέχρι την αναθεώρηση του άρθρου 90 του Συντάγματος, το αντιπροσωπευτικό αυτό σώμα μπορεί να συγκροτηθεί στο επίπεδο της κοινής νομοθεσίας από εκπροσώπους εκείνων των σωμάτων που το Σύνταγμα ήδη εμπιστεύεται για τη συγκρότηση ανωτάτων ειδικών δικαστηρίων ή συμβουλίων (Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο του άρθρου 100, Δικαστήριο Αγωγών Κακοδικίας — άρθρ. 99 Συντ. — και Ανώτατο Πειθαρχικό Συμβούλιο των δικαστικών λειτουργών — άρθρ. 91 Συντ.). Πρόκειται για τους δικαστικούς λειτουργούς των άλλων δικαιοδοτικών κλάδων, για τους καθηγητές των νομικών μαθημάτων των νομικών σχολών και για τους δικηγόρους-μέλη του ανωτάτου Πειθαρχικού Συμβουλίου των δικηγόρων.

III. Ανάγκη αναθεώρησης των συνταγματικών διατάξεων για τη δικαιοσύνη (άρθρ. 87-100).

1. Το θεσμικό πρόβλημα της Ελληνικής Δικαιοσύνης δεν ανιχνεύεται — όπως είδαμε — στις τυχόν ελλείπουσες συνταγματικές εγγυήσεις: αυτές είναι — σε γενικές γραμμές και με βάση τα συγκριτικά δεδομένα — από τις πληρέστερες διεθνώς. Το πρόβλημα της Ελληνικής Δικαιοσύνης είναι πρωτίστως πρόβλημα νοοτροπίας και οργανωτικής καχεξίας: πρόβλημα συνδεδεμένο με τις νομικές σπουδές και το κοινωνικό κύρος των νομικών επαγγελματιών και ιδίως του δικηγορικού λειτουργήματος: πρόβλημα συνδεδεμένο με τις ενδοδικαστικές σχέσεις, τα κριτήρια επιλογής και εξέλιξης των δικαστικών λειτουργών. Όλα αυτά είναι βέβαιο ότι έχουν την ικανότητα να ακυρώσουν ή να εξασθενίσουν στην πράξη το κανονιστικό περιεχόμενο πολλών συνταγματικών εγγυήσεων.

Από την άλλη πλευρά, τα όρια της άμεσης επέμβασης του κοινού νομοθέτη είναι ευρύτατα, αλλά εξ ορισμού πεπερασμένα. Έχει, λοιπόν, δικαιολογημένα διαμορφωθεί η πεποίθηση πως είναι αναγκαία η αναθεώρηση της δέσμης των άρθρων 87 έως 100 του Συντάγματος σε πολλά σημεία, με σημείο αιχμής την επιλογή των προέδρων και των αντιπροέδρων των ανωτάτων δικαστηρίων καθώς και του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου.

2. Το «αρχιμήδειο σημείο», όμως, μιας παρόμοιας συνταγματικής μεταβολής είναι εκ των πραγμάτων άλλο: η συγκρότηση, οι αρμοδιότητες και η συνταγματική θέση του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου. Στο όργανο αυτό συγκεντρώνεται (άρθρ. 90 παρ. 1 Συντ.) η αρμοδιότητα και η ευθύνη για τη διασφάλιση της αυτοδιοίκησης, της ποιότητας και της επιστημονικής και κοινωνικής αξιοπιστίας του δικαστικού σώματος. Η αυτοδιοίκηση του δικαστικού σώμα-

τος μπορεί πράγματι να λειτουργήσει ως εγγύηση της ανεξαρτησίας της Δικαιοσύνης, όταν στο επίπεδο του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου διασφαλίζονται όλα τα στοιχεία που συνθέτουν το ιστορικό, ιδεολογικό και θεσμικό περιεχόμενο της ανεξαρτησίας της Δικαιοσύνης: Η διαφάνεια, ο φιλελευθερισμός (με την έννοια της δικαιοκρατικής προσήλωσης και της κοινωνικής, ιδεολογικής, αισθητικής και πολιτικής ανεκτικότητας και ισονομίας), η επιείκεια, η πειστικότητα, η δύναμη και η δυνατότητα συνειδησιακής αντίστασης, ο σεβασμός της συνταγματικής νομιμότητας κ.ο.κ.

Η συγκρότηση του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου προβλέπεται τώρα για κάθε δικαιοδοτικό κλάδο χωριστά (άρθρο 90 παρ. 1 και 2 Συντ.), και υπακούει σ' ένα βασικό κανόνα: Τη συγκρότησή του από μέλη του οικείου ανωτάτου δικαστηρίου, υπό την προεδρία του προέδρου του ίδιου δικαστηρίου (με την προσθήκη — κατά περίπτωση — του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου ή του Γενικού Επιτρόπου της Επικρατείας στο Ελεγκτικό Συνέδριο). Κατά τον τρόπο αυτό η αυτοδιοίκηση του δικαστικού σώματος ταυτίζεται με τη στεγανή διοίκηση κάθε δικαιοδοτικού κλάδου χωριστά από τους ανώτατους και μόνο δικαστές του, που έχουν επιλεγεί με την ίδια στεγανή διαδικασία, με την προσθήκη ενός (ή κατά περίπτωση δύο) προσώπων που έχουν (κάποια συγκεκριμένη στιγμή) επιλεγεί από το Υπουργικό Συμβούλιο (σύμφωνα με τη γνωστή διάταξη του άρθρου 90 παρ. 5 Συντ.).

Το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο ως άμεσο κρατικό όργανο, δηλαδή ως όργανο η συγκρότηση και οι αρμοδιότητες του οποίου προβλέπονται κατά βάση στο ίδιο το Σύνταγμα, πρέπει να καταστεί αντικείμενο μιας αναθεωρημένης διατύπωσης του άρθρου 90 Συντ: Το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο — κοινό για όλους τους δικαιοδοτικούς κλάδους — πρέπει να συγκροτείται με τρόπο που να διασφαλίζει όχι τη διοίκηση της δικαιοσύνης από τους ανώτατους δικαστές, αλλά όλες τις εγγυήσεις που συνθέτουν την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης.

Στη συγκρότηση του πρέπει να μετέχουν εκπρόσωποι όλων των δικαιοδοτικών κλάδων και όλων των βαθμών της δικαστικής ιεραρχίας, εκπρόσωποι των πιο αντιπροσωπευτικών ενώσεων κάθε κλάδου, καθηγητές των νομικών μαθημάτων των νομικών Τμημάτων των Πανεπιστημίων της χώρας και εκπρόσωποι του δικηγορικού σώματος²⁷. Οι αναλογίες και οι τρόποι ανάδειξης των μελών του μαζί με τις εγγυήσεις που θα τα συνοδεύουν είναι προφανές ότι πρέπει να καθοριστούν με άκρα προσοχή: η κομματικοποίηση, η συναλλαγή, ο συντεχνιασμός και η περιχαράκωση είναι φαινόμενα που πρέπει να αποφευχθούν με τις αναγκαίες θεσμικές διευθετήσεις.

27. Για τη συγκρότηση και τη λειτουργία του αντίστοιχου οργάνου στην Ιταλία βλ. A. Pizzorusso, *Le conseil supérieur de la magistrature en Italie*, R.F.D.C. 9/1991, σελ. 153 επ. και στη Γαλλία βλ. G. Mangin, σε: F. Luchaire-G. Conac, *La constitution de la République Française*, 1987², σελ. 1131 επ.

Αυτό το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο οφείλει να λειτουργεί τηρώντας τον κανόνα του άρθρου 93 παρ. 2 και 3 Συντ: με τις εγγυήσεις της δημοσιότητας των συνεδριάσεων (όχι των διασκέψεων) και της πλήρους, ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας των αποφάσεών του με ταυτόχρονη δημοσίευση της τυχόν μειοψηφίας. Κατά την ίδια λογική, οι δικαστικοί λειτουργοί πρέπει να έχουν απόλυτα διασφαλισμένο το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασής τους από ένα τέτοιο όργανο εντεταγμένο στη δομή της δικαστικής εξουσίας (άρθρ. 20 παρ. 1 και 26 παρ. 3 Συντ.).

3. Ένα Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο συγκροτημένο κατά τον τρόπο αυτό πρέπει και μπορεί να διαθέτει και την αρμοδιότητα της επιλογής των προέδρων και των αντιπροέδρων των ανωτάτων δικαστηρίων καθώς και του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, με ταυτόχρονη κατάργηση της περιβόητης διάταξης της παραγράφου 5 του άρθρου 90 Συντ.

4. Η δυνατότητα εισόδου ώριμων νομικών (δικηγόρων ή θεωρητικών των δικαίου) απευθείας σε υψηλότερους βαθμούς της δικαστικής ιεραρχίας δεν αποκλείεται από την ισχύουσα διατύπωση του άρθρου 88 παρ. 1 Συντ.

Έχει διαμορφωθεί εντούτοις μία μακροχρόνια πλέον παράδοση εισόδου στο δικαστικό σώμα από τον εισαγωγικό βαθμό (παρά την ύπαρξη σημαντικών εξαιρέσεων ανάμεσα στις διατάξεις προγενέστερων συνταγμάτων ή σχεδίων συνταγμάτων)²⁸, έτσι ώστε η στελέχωσή του να γίνεται καθολοκληρία από δικαστές καριέρας. Για το λόγο αυτό — δηλαδή για ένα λόγο αναγόμενο στη συνέχεια των νομικών δομών και άρα στην ασφάλεια του δικαίου — εντάσσω στο κεφάλαιο για την αναθεώρηση των σχετικών συνταγματικών διατάξεων και το ζήτημα αυτό.

Η όσμωση δικηγόρων, δασκάλων του δικαίου και δικαστών πρέπει να αποτυπώνεται στη νοοτροπία της δικαιοσύνης και στις τάσεις της νομολογίας. Μόνο έτσι μπορεί να διασφαλισθεί η ανανέωση και η επιστημονική εγρήγορση της νομολογίας και να εξοπλισθεί με συγκεκριμένες και πρακτικές συνέπειες η κριτική των δικαστικών αποφάσεων και άρα της ποιότητας του δικαιοδοτικού έργου από την ευρύτερη κοινότητα των νομικών. Επιπλέον, κατά τον τρόπο αυτό θα μπορούσε να περιορισθεί η αυταρέσκεια ή η υπερβολική αυτοπεποίθηση του δικαστικού-νομικού λόγου και να γίνει αντιληπτό ότι ο ανεξάρτητος δικαστής, που έχει την αρμοδιότητα να τέμνει όχι μόνο διαφορές αλλά και ερμηνευτικές - θεωρητικές διαφωνίες, οφείλει να υπερυψούται, αλλά δεν δικαιούται να απομονώνεται σε σχέση με την κοινωνία ή να επαίρεται σε σχέση με την υπόλοιπη επιστημονική κοινότητα των νομικών. Αντίθετα οφείλει να διαλέγεται με τον θεωρητικό προβληματισμό και τον δικηγορικό-νομικό λόγο.

28. Βλ. άρθρ. 93 και 116 του Συντ. 1925 και άρθρ. 130 του Σχεδίου Συντ. 1948. Πρβλ. βέβαια τις ΣτΕ 4657/1986, ΕΔΔ 1987, σελ. 261 επ. και ΣτΕ 4387/1988, ΕΔΔ 1990, σελ. 251 επ. = ΝοΒ 1990, σελ. 524 = ΕλλΔικ 1990, σελ. 1117 επ.

Η ενδεχόμενη εισαγωγή ενός παρόμοιου θεσμού θα λειτουργήσει άλλωστε και ως μέσο αναβάθμισης του δικηγορικού λειτουργήματος, τόσο στο εσωτερικό του ίδιου του δικηγορικού σώματος, όσο και σε σχέση με τους δικαστές και τους διαδίκους.

5. Ένα παρόμοιο αναθεωρητικό διάβημα πρέπει να έχει ως βασική μέριμνα την πληρέστερη προστασία των συνταγματικών δικαιωμάτων του δικαστή ως ατόμου και ως πολίτη, με ιδιαίτερη έμφαση στο δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι και στην ελευθερία του λόγου και της πνευματικής κίνησης²⁹. Η ανάγκη αυτή απορρέει κατά ακριβολογία όχι από αυτή καθαυτή την ισχύουσα συνταγματική ρύθμιση, αλλά από τη νομοθετική και διοικητική πρακτική και από τους συνακόλουθους νομολογιακούς δισταγμούς ως προς την αφομοίωση του κανονιστικού περιεχομένου ακόμη και κλασικών συνταγματικών διατάξεων δικαιοκρατικού χαρακτήρα.

6. Είναι προφανές ότι αυτή η δέσμη προτάσεων περιορίζεται στα ζητήματα της διοίκησης της δικαιοσύνης και της υπηρεσιακής κατάστασης των δικαστικών λειτουργών και είναι διατυπωμένη με φειδώ και προσοχή. Μπορούν και πρέπει να προστεθούν και άλλες ιδέες στη μικρή αυτή συγκομιδή. Ο θεσμικός, όμως, εκσυγχρονισμός της δικαιοσύνης συνδέεται πολύ περισσότερο με το επίπεδο προστασίας των συνταγματικών δικαιωμάτων, με την οργάνωση του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, με την αποσυμφόρηση της μικρονομοθεσίας και ιδίως της ποινικής μας νομοθεσίας, με την τροποποίηση και την εκλογίκευση της δικονομικής μας νομοθεσίας, με την εισαγωγή νέων απλών και εύχρηστων δικονομικών θεσμών κ.ο.κ. Για όλα αυτά είναι — προφανώς — αναγκαία, πριν από όλα, μία σοβαρή, ψύχραιμη και θαρραλέα συζήτηση.

29. Βλ. και Ι. Μανωλεδάκη, ο.π. (υποσ. 1), σελ. 100/101.